

Särskild arkeologisk utredning, steg I

Uppmyrby

Planarbete inför utbyggnad av bebyggelse

Uppmyrby 6:1 m fl
Boglösa & Vårfrukyrka sn
Enköpings kommun
Uppsala län

Dan Fagerlund & Hans Göthberg

UPPLANDSMUSEET

Särskild arkeologisk utredning, steg I

Uppmyrby

Planarbete inför utbyggnad av bebyggelse

Uppmyrby 6:1 m fl
Boglösa & Vårfrukyrka sn
Enköpings kommun
Uppsala län

Dan Fagerlund & Hans Göthberg

Omslagsbild: Som ett minne tronar denna hög på en klippa över utredningsområdet (Raä 546 i Boglösa socken). Foto från O. Dan Fagerlund, Upplandsmuseet.

Upplandsmuseets rapporter 2010:22
Arkeologiska avdelningen

ISSN 1654-8280

© Upplandsmuseet 2010

Bearbetning av planer och bilder: Dan Fagerlund
Bearbetning av historiskt kart- och arkivmaterial: Hans Göthberg
Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet. Ärende nr MS 2006/1674

Upplandsmuseet, S:t Eriks gränd 6, 752 10 Uppsala
Telefon 018-169100, Telefax 018-692509
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

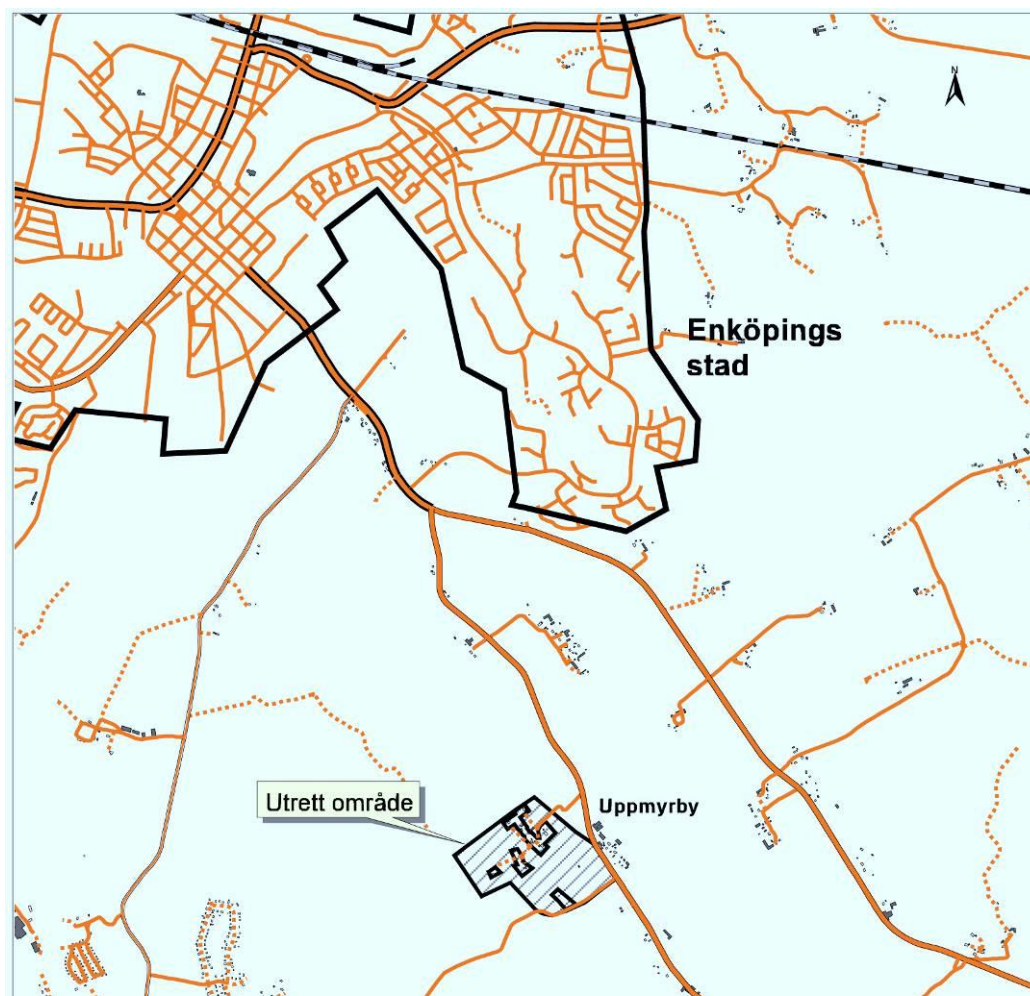
Inledning	6
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Arbetets utförande och metod	9
Resultat	10
Fältinventeringen	10
Historiska uppgifter och äldre lantmäterikartor	12
Påträffade lämningar och deras koppling till det historiska kart- och arkivmaterialet	13
Uppgifter om lösfynd	14
Diskussion	14
Sammanfattning	15
Administrativa uppgifter	16
Referenser	16
Lantmäteriakter	
Litteratur	

Inledning

I början av maj år 2010 utförde Upplandsmuseet en utredning, steg 1, inom fastigheten Uppmyrby 6:1 m.fl., söder om Enköping (fig 1). Anledningen till utredningen var ett pågående planarbete som syftar till en utbyggnad av bebyggelse i området. Arbetet gjordes i enlighet med en offert ställd till Harry Edström vid Harry Edström arkitektkontor.

Utredningen gjordes som dels en kart- och arkivstudie dels som en fältinventering av det planerade projekteringsområdet, varav fältinventeringen gjordes den 4:e maj 2010. Kart- och arkivstudien har gjorts av Hans Göthberg och vid fältinventeringen deltog Dan Fagerlund, bägge arkeologer från Upplandsmuseet. Rapporten har sammanställts av Dan Fagerlund.

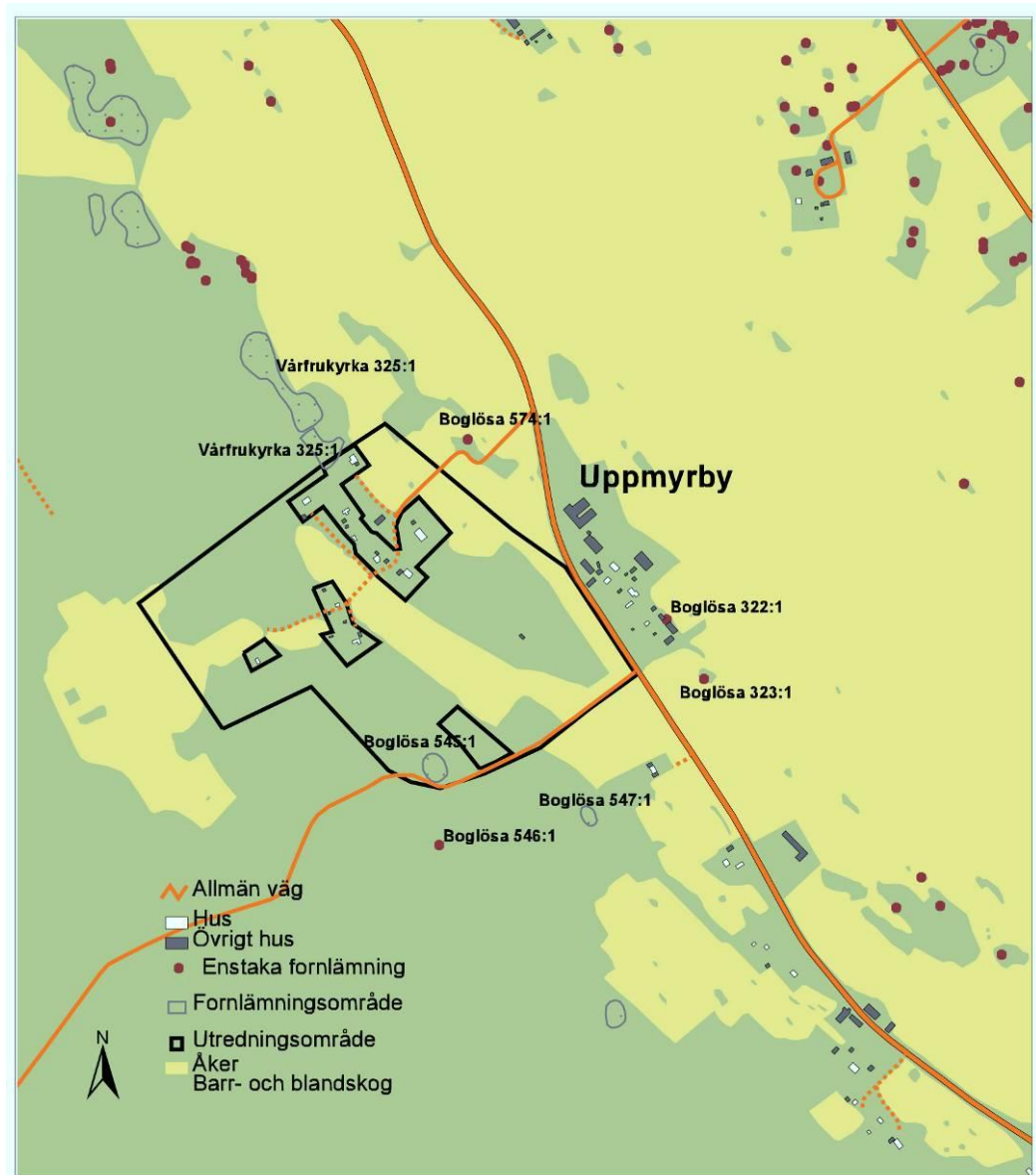
Den arkeologiska utredningens syfte har varit att klargöra om arbetsföretaget berör tidigare ej kända fornlämningar och eventuella ytor med indikationer på fornlämningar som ej är synliga ovan mark.

Figur 1. Utredningsområdet invid Uppmyrby ligger i ett småbrutet odlingslandskap ca 3 km söder om Enköpings stad.

Topografi och fornlämningsmiljö

Området utgörs av ett odlingslandskap med inslag av åkerholmar och skogklädda kuperade partier (fig 2). Inom området finns inslag av bostadsbebyggelse. I ett mer översiktligt perspektiv ligger undersöknings-området på den östra kanten av ett mer sammanhängande skogklätt område med morän och berg i dagen. I öster vidtar en helt uppodlad lerslätt med nivåer över havet ner till ca 15 meter över havet. Det mer höglänta området väster om dalgången har nivåer på över 25 meter över havet.

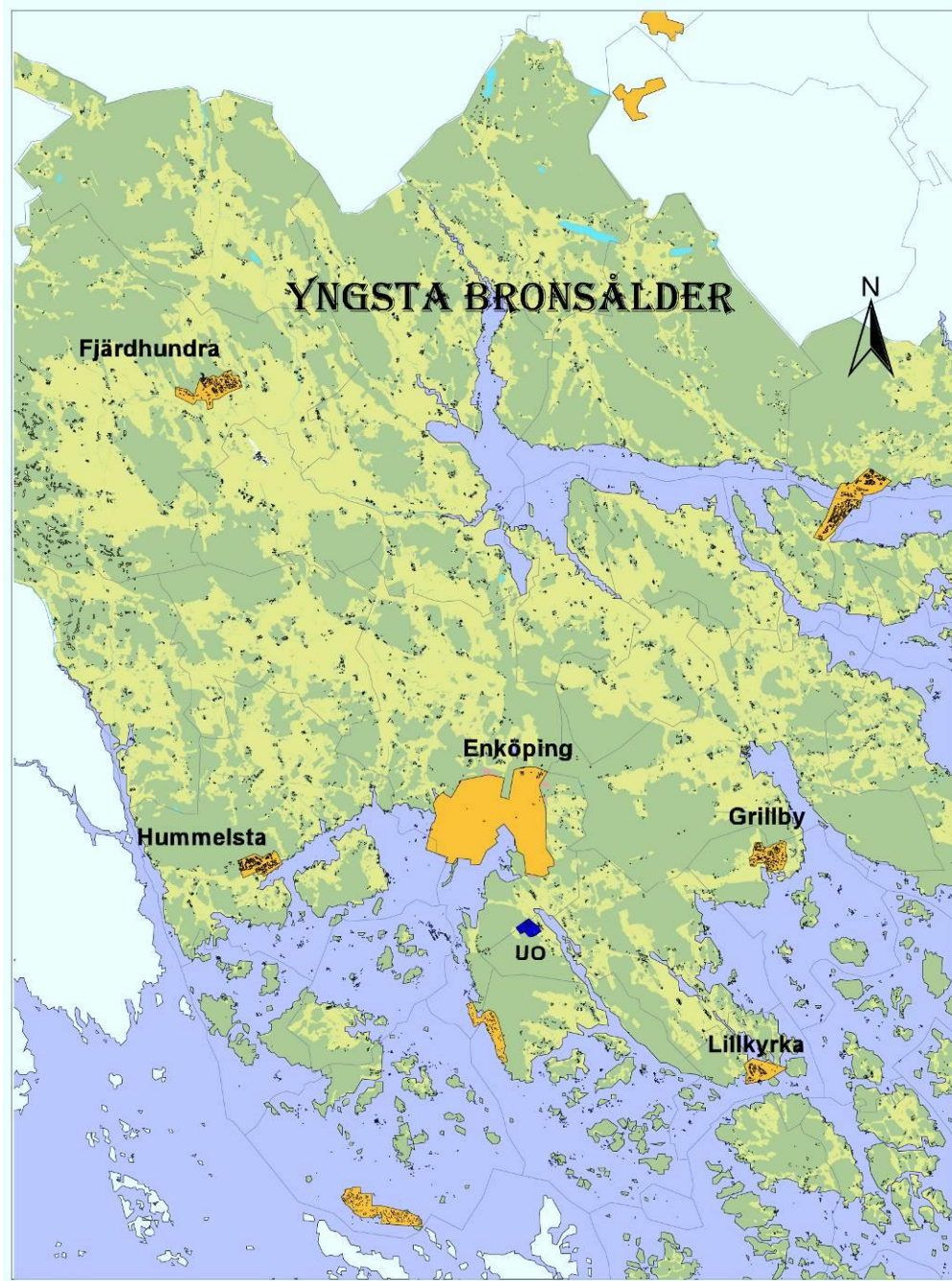
Figur 2. Översikt över området med utredningsområdet markerat. Kartbilden är kompletterad med kända fornlämningar i utredningsområdets närhet.

Kända äldre lämningar inom området är lägenhetsbebyggelsen Boglösa 545:1 och i områdets norra kant Vårfrukyrka 325:1 (fig 2). Dessa torp skall ses i ljuset av att byläget för Uppmyrby låg strax utanför planområdet. I anslutning till det sistnämnda finns flera förekomster av hållristningar i form av skålgropar, Boglösa

322, 323 och 574. Därtill finns enstaka gravar i omgivningen som en hög i krönläge omedelbart söder om planområdet, Boglösa 546 (omslagsbild).

Sammantaget pekar lämningarna inom området på bebyggelse under sen historisk tid, men det finns tecken på en mänsklig närvaro i omgivningen under brons- och järnålder som under det äldre skedet låg inne i en vik i ett dåtida skärgårdslandskap (fig 3).

Figur 3. Undersökningsområdet (UO på kartan) låg vid slutet av bronsåldern, mellan ca 700 och 500 f.Kr. i det inre av en havsvik i ett utpräglat skärgårdsområde.

Arbetets utförande och metod

Den ovan nämnda arkivgenomgången har omfattat en sammanställning av olika uppgifter om fornlämningar, arkeologiska undersökningar och av fynd i register vid SHM och Upplandsmuseet. Äldre lantmäteriakter och kameralt material har sammanställas och analyseras.

Vid fältinventeringen har hela planområdet gått igenom, däribland både de ytor som avses bli bebyggda och mellanliggande ytor. Undantag har gjorts för de fastigheter som redan är bebyggda. Tyngdpunkten har lagts på de områden som kunskapsmässigt och erfarenhetsmässigt kunde bedömas ha förutsättningar att innehålla fornlämningar, såväl äldre som yngre bebyggelseämningar och gravar, hållristningar och andra typer av lämningar.

De lämningar som påträffades vid utredningen har mätts in med GPS och vissa har fotodokumenterats. Alla observationer av lämningar beskrivs i nedanstående text.

Vissa påträffade lämningar bedöms av Upplandsmuseet ha ett sådant informationsvärde att fortsatta åtgärder kan bli aktuella. Resultatet av utredningen utgör underlag för fortsatt planarbete och eventuella ytterligare antikvariska insatser inom ramen för en utredning, steg 2 med grävning av provschakt. En sådan kan göras efter beslut från länsstyrelsen.

Figur 4. Impedimentmarken i den östra delen av utredningsområdet, Kallaberget, utgörs av gles bevuxen betes- och hagmark. Foto från N. Dan Fagerlund, Upplandsmuseet.

Resultat

Hela planområdet uppgick till ca 30 hektar, men de delar som avses att bebyggas uppgår till ca 7 hektar (se nedan, fig 5). Planområdet ansluter i öster till det öppna odlingslandskapet kring Uppmyrby gård (jfr fig 2), medan de västra delarna i stor utsträckning utgörs av impedimentmark med mindre inslag av odlingsmark. Inom planområdet hade impedimentmarken i väster nyligen avverkats, varför ingen slyväxtlighet hunnit växa upp. Impedimentmarken i den östra delen, Kallaberget, utgörs av glest bevuxen betes- och hagmark (fig 4). Odlingsmarken i de västra och nordligaste delarna låg i vall. Däremot var odlingsmarken i öster nyharvad.

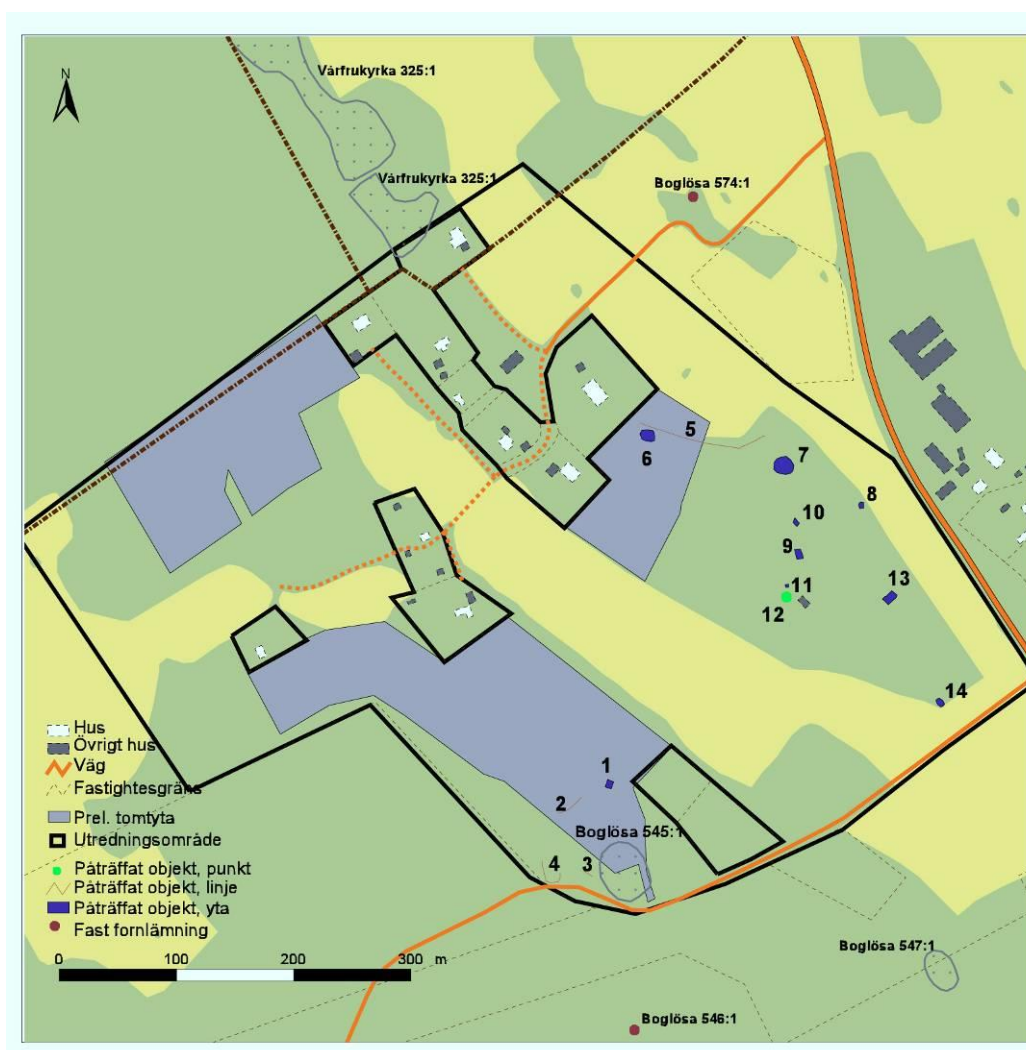
Fältinventeringen

Förutsättningarna för fältinventeringen var ogynnsamma i de delar av odlingsmarken som låg i vall. Däremot innebar avverkningen av skog på impedimentmarken och harvningen av åkermarken att förutsättningarna för fältinventeringen i dessa delar var mycket goda. Nedan följer en sammanställning av samtliga påträffade objekt vid utredningen.

- 1. Husgrund, 7x6 m (N-S).** Kallmurad med lodrät insida, sluttande utsida. 1 m hög i Ö, 0,4 m i V. Spis/ugnsfundament i SO hörnet, 1,5x1,5 m. Smedja?
- 2. Röjningssten,** sträng, 25 m l, 1-2 m bred, orienterad i SV-NO. Invid N kanten av f.d. odlingsyta.
- 3. Röjningssten,** sträng, 9 m l, 1-2 m bred, orienterad i SO-NV. Invid kant av f.d. odlingsyta.
- 4. Stenmur,** 35 m l, 1-1,5 m bred, hästskoformad. Mycket vällagd i V. Avgränsade i SÖ en uppfart till väg.
- 5. Stensträng,** 115 m l, 2 m bred, 0,5 m hög. Huvudsakligen orienterad i Ö-V, vinklad mot NO i den Ö delen. Bestående av 0,5-1,0 m st stenar, övermossade och nedsjunkna i marken. Började i Ö på impediment, löpte sedan i hagmark, f.d. odlingsmark där den följdes av grunda diken på ömse sidor. Avbruten i V av tomtmark.
- 6. Röjningsröse,** 12x8 m. I kanterna skymtar markfasta rundade stenar, men däröver finns skarpkantad, sprucken röjningssten. Ligger i odlingsmark, som vid inventeringstillfället var något vattensjuk.
- 7. Vall,** rundad med 15-17 m diameter, bestående av jord och stenar, 2-3 m bred. Inom vallen finns packning av stenar och block runt ett markfast block. Vallen är påfallande jämn i S och Ö, men högre i N. Möjligen botten av röse eller hög, där jordmanteln i mitten tagits bort eller aldrig anlagts.
- 8. Husgrund, 6x4 m (N-S).** Syllstenar i V delen. Jordkällare? Anlagd i slänt mot åker.
- 9. Husgrund, 9x6 m (N-S).** Syllstensgrund som var tydlig i Ö, V och N, varav med kraftiga block i N, däremot otydlig i S. Inre syllstensrad delar in husgrunden i en mindre sydlig del och en större nordlig del. I den senares NO hörn fanns ett 2x2 m st fundament för spis/ugn. Likartad nr 1.
- 10. Husgrund, 5x3 m (NV-SO).** Bestående av 0,5 m höga syllstensrader i S och N, med påtagligt plan översida. Härbre?
- 11. Husgrund (Ö-V).** Bestående av spis/ugn, 3x2 m begränsad av lodrätta hällar. I V fanns en möjlig gles syllstensrad, 4 m lång. I direkt anslutning fanns flera block som kan ha varit syllstenar.
- 12. Hög med tegelstenar,** ca 2 m diameter, 0,5 m hög. Rester av spisiröse eller bara avfall från riven byggnad. Inga andra spår av husgrund.
- 13. Husgrund, 12x6 m (NV-SÖ).** Bestående av glest lagda syllstenar, samt stenramp, 3x3 m och 0,5 m hög på NO sidan. Låg parallellt med brukningsväg.

14. Röjningsröse, 8x5 m, 1 m högt. I S änden skymtade djupt liggande rundade stenar, 0,3-0,5 m st. Skoning eller kantkedja? Röset i övrigt bestod av skarpkantad och sprucken sten.

I planområdets sydvästra del finns den sedan tidigare kända lägenhetsbebyggelsen Boglösa 545:1. Ett stycke nordost om denna upptäcktes ytterligare en husgrund, troligen med en ugn eller ässja, varför det kan röra sig om en smedja – *lämning 1*. Mellan denna och nr 545:1 finns tidigare odlade ytor som i mindre utsträckning kantas av röjningssten, lämning nr 2-4 (fig 5). Nummer 4 av dessa var en mycket vällagd kallmur och har fungerat som avgränsning av både åkerytan och, tillsammans med nummer 3, en väg in till lägenhetsbebyggelsen. I övrigt påträffades inga lämningar av historisk eller förhistorisk karaktär inom planområdets västra delar.

Figur 5. Översikt över utredningsområdet med alla observationer (nr 1-14) inlagda. Som framgår av kartan samlas lämningarna inom två koncentrationer, en i sydväst och en i öster (Kallaberget). De tre gråmarkerade ytorna i kartbilden omfattar ca 7 ha och utgör det preliminära bebyggelseområdet.

I åkermarken i planområdets nordöstra del påträffades inga indikationer på överplöjda förhistoriska lämningar. Detta trots att Uppmyrbys tidigare byläge samt de förhistoriska fornlämningarna nr 322:1, 323:1 och 574:1 (se ovan, fig 2) som utgörs av skålgropsförekomster ligger strax utanför planområdet i öster.

Figur 6. Röjningsröset nr 6. Stensträngen, nr 5, som börjar i anslutning till röset kan anas längst ner till höger på bilden. Foto från S. Dan Fagerlund, Upplandsmuseet.

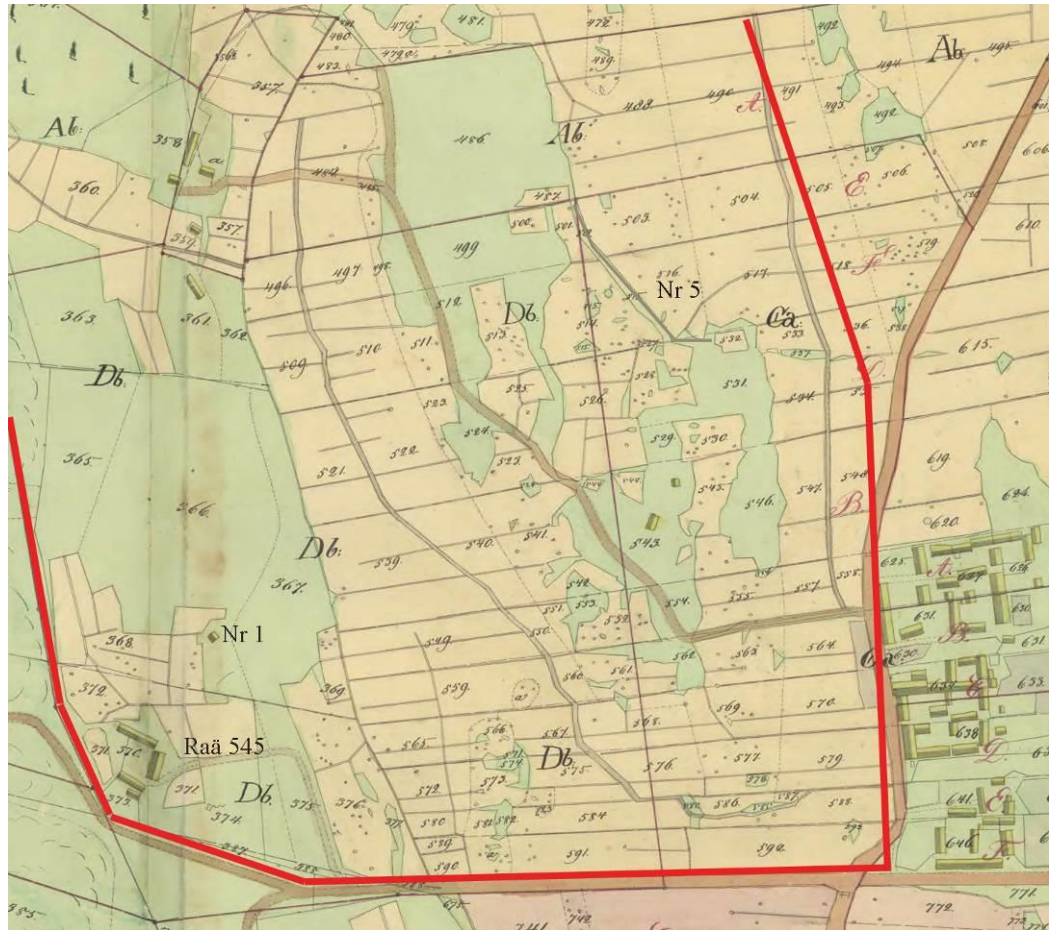
I impedimentmarken i planområdets nordöstra och östra del, Kallaberget, påträffades dock flera synliga lämningar. Till dessa hörde en *stensträng* (nr 5), *röjningsrösen* (nr 6, 14) och flera *husgrunder* (nr 8, 9, 10, 11, 13). Nr 12 utgörs av en övertorvad *hög av tegelstenar*, troligen en mindre avskrädeshög. Därtill kommer lämning nr 7 som var rund och möjligen skulle kunna vara en botten av ett *gravröse*. Även röjningsrösen nr 6 och 14 som i huvudsak bestod av blandad, delvis skarpkantad, röjningssten hade inslag i botten av rundade stenar med en delvis tydlig avgränsning. Det kan inte uteslutas att röjningsrösen anlagts på någon äldre typ av anläggning.

Historiska uppgifter och äldre lantmäterikartor

Utredningsområdet berörde delar av Uppmyrbys ägor enligt äldre lantmäterikartor. Uppmyrby är första gången omnämnt i skriftliga källor 1386. Enligt 1500-talets jordeböcker bestod byn av 3-4 gårdar, varav en mycket stor. Totalt var byns marklandstal relativt stort (Rahmqvist, ms).

Två äldre lantmäterikartor finns över byn, en över storskiftet från 1767 och en över laga skiftet från 1846 (fig 7). Den äldre visade att byns bebyggelse var samlad till en bytomt strax öster om utredningsområdet. Åkermarken hade i stort sett samma utsträckning som idag i närheten av bytomten. Kallaberget var helt omgivet av större samlade åkrar i öster och väster och smååkrar i norr. En detalj är att Kallaberget förbands med impedimentmarken i norr av en lång och smal åkerren. Denna utgjorde därmed gränsen mellan det stora åkergärdet i öster och de mindre åkervretarna norr om Kallaberget. På gränsen mot utmarken och inom utredningsområdet fanns ett soldattorp.

Figur 7. Detalj ur karta över laga skifte 1846 visandes sydöstra hörnet av utredningsområdet. Platsen för Raä 545 är utmärkt tillsammans med observationerna 1 och 5.

Kartan över laga skiftet visar på förändringar både vad gäller bebyggelse och uppodling. En backstuga hade tillkommit i anslutning till soldattorpet. I gränzonen mot utmarken längre söderut hade ytterligare en backstuga tillkommit. Denna motsvaras av lämningen Boglösa 545:1. Norr om detta och på Kallaberget fanns ytterligare tre hus markerade, vilka sannolikt har varit byggnader med ekonomifunktion eller förknippade med eldfarlig verksamhet som förlades utanför den samlade bybebyggelsen. Även denna karta visade åkerrenen norr om Kallaberget. Därtill visade kartan en viss uppodling på den tidigare utmarken.

Påträffade lämningar och deras koppling till det historiska kart- och arkivmaterialet

Av lämningarna på Kallaberget kan stensträngen ha en äldre karaktär och möjligen vara förhistorisk (fig 6). Detta förstärks av att den inte sammanfaller med någon hägnad från 1700-1800-tal att döma av en jämförelse med äldre lantmäterikartor. Däremot finns motsvarigheter på kartorna till flera husgrunder. Lägenhetsbebyggelsen nr 545:1 finns med på kartan över laga skiftet från 1846 och klassificeras som en backstuga på häradsekonomiska kartan från 1860. Husgrunden

nr 1 visas också på kartan från 1846, i likhet med husgrunderna nr. 9 och 10. Därtill visade häradsekonomska kartan att det fanns ett soldattorp och en backstuga vid Fridhem.

Figur 8. Foto på stensträngen, lämning nr 5. Den syns på bilden som en flack vall omgärdad av grunda diken. Stenarna i strängen ligger delvis inbäddade i torven. Foto från N. Dan Fagerlund, Upplandsmuseet.

Inom planområdet i stort tillhör troligen merparten av de nu påträffade och sedan tidigare kända lämningarna historisk tid. Dessa kan också fogas in i ett stråk av bebyggelse i form av torp, backstugor längs kanten mot skogsmarken inte bara vid Uppmyrby, utan även vid den angränsande Klista i Vårfrukyrka socken (nr 325:1).

Allmänt ter sig stensträngen, nr 5, som ett av få äldre inslag och har möjligen ett förhistoriskt ursprung. Lämning nr 7 är svårt skadad och det går inte i nuläget att göra någon säker tolkning. Detsamma gäller om röjningsrösen 6 och 14 som möjligen överlagrat äldre anläggningar.

Uppgifter om lösfynd

Det finns inga uppgifter om lösfynd i Uppmyrby av föremål i de register som undersökts vid Statens Historiska Museum och Upplandsmuseet.

Diskussion

Stensträngen nr 5 motsvarar den åkerren norr om Kallaberget som återgavs på kartorna från 1767 och 1846. Detta tyder på att stensträngen är äldre än 1767. Husgrunden nr 1 motsvarar sannolikt av ett hus på kartan från 1846. Husets avskilda läge från bebyggelselämningen 545:1 i kombination med fundamentet till en trolig spis eller ugn tyder på att eldningen kunde utgöra en fara för resten av bebyggelsen. Det skulle därför kunna röra sig om en smedja. Husgrunderna nr 9 och 10 kan också identifieras på kartan från 1846. Den förra kan på samma grund

också vara en möjlig smedja. Den senare var mindre och syllstenarnas jämna nivå tyder på att de burit en byggnad som varit något upphöjd över marken, motsvarande ett härbre eller liknande. De tre andra husgrunderna (8, 11 och 13) är troligen också relativt sentida även om de inte kunnat identifieras på någon karta. Nr 11 kan vara en föregångare till nr 9, eftersom bara möjliga fragment av syllstenarna återstod.

Den ringa förekomsten av förhistoriska gravar i anslutning till utredningsområdet är förbryllande, särskilt på grund av närheten till byläget, men också att Uppmyrby under 1500-tal var en relativt stor by. Däremot skulle förhållandet se delvis annorlunda ut om röjningsrösena nr 6 och 14 vore överlagrade gravar och att nr 7 i sig utgör en skadad grav. Samtidigt måste situationen ses i ljuset av att även de angränsande byarna Klista och Stadsgånsta saknar kända gravfält nära bylägena och överhuvudtaget har få kända gravar.

Inom de delytor inom planområdet som preliminärt är avsedda att bebyggas (jfr fig 5) finns inga lämningar i den nordvästra delytan. Däremot finns husgrunden nr 1 inom den södra samt stensträngen nr 5 inom den nordöstra delytan. Inom de båda sistnämnda finns därtill ansamlingar av röjningssten, nr 2 och 6 varav det är något osäkert med tolkningen av nr 6.

Den sistnämnda gruppen av lämningar behöver inte dokumenteras ytterligare. Lämningarna nr 1 och 5 tillsammans med nr 6 kan antingen lämnas kvar genom justeringar av de preliminära delytornas utsträckning, eller borttas, möjligen efter undersökning och dokumentation. I det sistnämnda fallet måste detta ske efter en prövning av länsstyrelsen enligt KML.

Sammanfattning

I maj månad år 2010 gjorde Upplandsmuseet en utredning steg 1, i Uppmyrby, utanför Enköping i Uppsala län. Utredningen gjordes för ett planarbete inför en utbyggnad av bebyggelse och utfördes som dels en kart- och arkivstudie dels en fältinventering.

Utredningen gjordes inom ett ca 30 ha stort område bestående av omväxlande skog eller moränmark och uppodlad åkermark. I ett vidare perspektiv ligger området i den västra kanten av en helt uppodlad dalgång, en dalgång som i slutet av bronsålder utgjorde en smal havsvik i en skärgårdsmiljö.

Tidigare kända lämningar i eller omkring området utgjordes främst av bebyggelselämningar från historisk tid men det finns också äldre inslag som enstaka gravar och skålgropslokaler. Vid utredningen tillkom 14 observationer, de flesta bebyggelselämningar från historisk tid som i hög grad kan knytas till de redan kända lämningarna men också en förmodat äldre stensträng, en möjlig men skadad hög samt eventuellt ytterligare två av röjningssten överlagrade gravar. De senare är dock mycket osäkra.

Endast några få av objekten berör direkt de planerade bebyggelse-ytorna. Detta gäller dels en husgrund, troligen en smedja, tillhörande den redan registrerade bebyggelselämningen Raä 545, dels den ovan nämnda stensträngen samt intill den senare ett röjningsröse med osäkert ursprung.

Dessa tre objekt skulle kunna lämnas kvar om planområdet justeras en aning eller borttas, möjligen efter undersökning och dokumentation, allt efter en prövning av länsstyrelsen enligt KML.

Administrativa uppgifter

Plats: Uppmyrby 6:1 m.fl., Boglösa socken, Enköpings kommun, Uppsala län

Undersökningstyp: Särskild arkeologisk utredning, steg 1

Orsak till undersökningen: Planarbete för utbyggnad av bebyggelse

Datum för undersökningen (fältinventering): 2010-05-04

Koordinatsystem: RT90 2,5 gon, väst

Projektledare: Dan Fagerlund, Hans Göthberg

Upplandsmuseets dnr: Ar-153-2010

Arkeologiska avd. projektnr: 8346

Dokumentation: Förvaras på Upplandsmuseet

Beställare: Lars Johansson, Boglösa

Efter avslutad utredning har de påträffade objekten fått följande nummer i Riksantikvarieämbetets register över fornlämningar, Fornsök.

Objekt 1	Boglösa 589, smideslämning, övrig kulturhistorisk lämning
Objekt 5	Boglösa 588, hägnad, fast fornlämning
Objekt 6	Boglösa 590, röjningsröse, bevakningsobjekt
Objekt 7	Boglösa 592, hög, bevakningsobjekt
Objekt 8-13	Boglösa 593, lägenhetsbebyggelse, övrig kulturhistorisk lämning
Objekt 14	Boglösa 591, röjningsröse, bevakningsobjekt

Referenser

Lantmäteriakter

Uppland, Boglösa socken, Uppmyrby

Storskifte 1767 B6-14:1

Laga skifte 1846 B6-14:4

Litteratur

Rahmqvist, S. Manus. Det medeltida Sverige. Trögd.